

धारयितुं शक्यत इति दुर्द्धरः । दुःखेन ध्यानसमये सुसु-
क्ष्मभिर्हृदये धार्यत इति वा दुर्द्धरः” भा०। तेन व्युत्पत्ति-
भेदात्प्रामभेदोपपत्तेः सहस्रसंख्यापूर्तिर्दृष्टव्या । “वन्द्य-
भदानानिलगन्धदुर्द्धरा” भाषः । “दण्डो हि सुमह-
त्तेजो दुर्द्धरश्चाकतात्मभिः” रघुः ।

दुर्द्धरीतु पु० दुर्+धृ-वा० कर्मणि रैतन् । दुर्द्धरणीये ।
“अग्निमीले भुजां यविष्ठं शासा मित्त्वं दुर्द्धरीतम्”
ऋ०१०।२०।२ “दुर्द्धरीतम् दुर्द्धरणीयम्” भा०

दुर्द्धर्म ति० दुःस्थितो धर्मो यस्य प्रा०ब० समासान्तविधेरनित्य-
त्वात् आर्षे न क्वचित् अनिच्समा० । दुष्टधर्मयुक्ते
“कर्कोटकान् वीरकांश्च दुर्द्धर्मांश्च विवर्जयेत्” भा० क०
४४ अ० । लोके तु अनिच्समा० । दुर्द्धर्मन् इत्येव
तत्त्वार्थे

दुर्द्धर्ष ति० दुःखेन धृष्टतेऽसौ दुर्+धृष-कर्मणि खल् ।
धर्षयितुमशक्ये दुःखेन धर्षणीये “संशितात्मा सुदुर्द्धर्ष
उभे तपसि वर्तते” भा०आ०७।४० भाषायां तु युच्
दुर्द्धर्षेण तत्त्वार्थे ति० “सहि दुर्द्धर्षणो वाली नित्यं सम-
रकर्मसु” रामा०कि० ५५ श्लो० २ राजभेदे विन्दानुविन्दौ
दुर्द्धर्षः सुवाङ्मः दुष्प्रवर्षणः” भा०आ० ६७ अ०

दुर्द्धा स्त्री दुर्+धा-भावे च । दुष्टधाने । “दुर्धां दुधाति
परमे व्योमनू” ऋ० १०।१०६।४ “दुर्धां दुधानम्” भा०
व्यामन् व्योम्नि सप्तम्या लुकि न नलोपः ।

दुर्धाव ति० दुर्+धाव-खल् । दुःशोधनीये ।

दुर्द्धित ति० दुर्+धा-कर्मणि क्त वेदे न धाञो हिः । दुष्टं
स्थापिते “इदमग्रे सुधितं दुर्धितादधि” ऋ०१।१४०।११
“दुर्द्धितात् दुष्टं स्थापितात्” भा० लोके तु दुर्द्धित
इत्येव तदर्थे ति० ।

दुर्द्धी ति० दुःस्थिता धीर्यस्य प्रा०ब० । दुष्टबुद्धियुक्ते “अनु-
त्यानवता चापि दुर्विनीतेन दुर्द्धिया” भा०उ०१।२४ अ०
अत्र “गतिकारकेतरपूर्वस्य यण् नेष्यते” वार्त्ति० न यण् ।
“प्रादिभ्यो घातुजस्य वा चोत्तरपदलोपः” वार्त्ति० दुःस्थि-
तशब्दस्य उत्तरपदलोपे टुरित्यस्य धीशब्दं प्रति गतित्वं
नास्ति किन्तु लुप्तस्थितशब्दं प्रति, अतोऽस्य गतिपूर्वक-
त्वाभावात् न यण् इति बोध्यम् । दुष्टं ध्यायति दुर्+
ध्यै-क्विति दुर्द्धीशब्दस्य गतिपूर्वकत्वात् यण् दुर्द्ध्या
इत्यादि । अत्र संयोगपूर्वकत्वेऽपि घात्ववयवसंयोग-
पूर्वकत्वाभावात् न इयङ्ः प्रवृत्तिरिति बोध्यम् ।

दुर्द्धुर् ति० दुर्+धुर्व-हिंसने कर्मणि क्विप् । दुःखेन हिंस्ये

“दृथा गावो न दुर्धुरः” ऋ० ५।५६।४ “दुर्धुरो दुःखेन
हिंसाः” भा०

दुर्द्धु रूट ति० दुर्+धुर्व-जट्ट प्रथो । युक्तिं विना शुक्वाक्य
मसन्वमाने “मीमांसकदुर्द्धु रूट इति पाठान्तरे तत्त्वबोधनी
दुर्द्धु रूट इति च तत्र पाठान्तरे दुष्टकर्मकर्त्तरि रूटोऽयं
शब्द इत्यन्ये ।

दुर्नय पु० दुर्+नी-अच् । नीतिविरुद्धाचरणे दुश्चेष्टायां
“अन्विके ! तव पौत्रस्य दुर्नयात् किल भारताः । सातु-
बन्धा विनङ्गन्नि” भा०आ० १२८ अ० “संचिन्त्य दुर्नयं
घोरं सुतानां द्यूतजन्म यत्” भा०व० ५।१० अ०।

दुर्नामक पु० दुष्टं नामास्य कप् । अशरीरोगे व्यमरः ।

दुर्नामारि पु० इत० । अशरीरे शूरणे राजनि०।

दुर्निमित्त ति० दुर्+नि+मि-जेष्ये क्त । दुष्टं चिप्रे
सम्प्रमादुत्चिप्रे “पदे पदे दुर्निमिता गलन्ती” कुमा०

दुर्निमित्त न० दुष्टं निमित्तम् प्रा०स० । भाविरिष्टरूपके
शक्तनभेदे “दृष्ट्वा तु दुर्निमित्तानि जरासन्धमदर्शयन्”
भा०स० २० अ० ।

दुर्नियन्तु ति० दुर्+नि-यम-तन् । दुःखेन नियन्तव्ये ।
“स्वयंस्वैव रश्मयो दुर्नियन्तवो हस्तयोर्दुर्नियन्तवः” ऋ०
१।१३।६ “दुर्नियन्तवः दुःखेन नियन्तव्याः” भा०

दुर्निष्प्रपतर न० दुःखेन निष्प्रपतति दुर्+निर्+प्र+पत-
अच् । अतिशयेन तत् तरप् वेदे तकारलोपः । दुःखेन
निष्क्रान्तरे । “अतो वै खलु दुर्निष्प्रपतरं भवति” छा०
उ० । “दुर्निष्प्रतरमित तकारणको लुप्तो ऋष्यः” भा० ।

दुर्नीति न० दुर्+नी-भावे क्त । नीतिविरुद्धाचरणे “यस्य
प्रसादाद् दुर्नीतं प्राप्तांश्च भरतर्षभ !” भा०वि० २० अ०
दुर्+नी-कर्त्तरि क्त । इत्युक्ते ति० । भावे क्तिन् ।
दुर्नीति दुष्टे नये स्त्री ।

दुर्बद्ध ति० दुष्टं बद्धः । यथादेशावस्थानात् दुष्टतया बद्धे ।
“दुर्बद्धेनासुभिन्नो च विज्ञेयं भिन्ननेत्रवत्” सुश्रु०।

दुर्बल ति० दुःस्थितं बलमस्य प्रा०ब० । स्वल्पबलान्विते “मृले
मत्स्थानिवापच्यन् दुर्बलान् बलवत्तरान्” “योऽघातौ
दुर्बलेन्द्रियैः” मनुः “तक्रं नैव क्षते दद्यात् नोष्णकाले
न दुर्बले” सुश्रु०। २।३० शशिपिले च “स्वाद्यौपपत्तिं प्रति
दुर्बलाशः” रघुः । दुःस्थितं बलं यस्याः प्रा०ब०। ४ अन्वु
शिरीषिकायां स्थी भावप्र०। दुर्बलस्य भावः घञ् । दौर्बल्य-
न०, तत् दुर्बलता स्त्री, त्व दुर्बलत्व न० स्वल्पबलत्वे

दुर्बल ति० दुष्टो बालोऽस्य । दुर्धर्मरोगयुक्ते २ खल्वती